

ТРАНСПОЗИЦІЯ І ВАЛЕНТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВІДПРИКМЕТНИКОВИХ ДІЄСЛІВНИХ СИНТАКСИЧНИХ ТРАНСПОЗИТИВ

Ірина Мельник. *Транспозиція і валентний потенціал відприкметникових дієслівних синтаксичних транспозитів.*

Визначено особливості відприкметникової синтаксичної вербалізації; з'ясовано специфіку похідності валентності відприкметникових синтаксичних транспозитів на тлі непохідності валентності дієслова; схарактеризовано валентні типи похідних синтаксичних одиниць відповідно до їхнього семантичного розмаїття; розподілено залежні іменникові компоненти щодо їхньої змістової обов'язковості / необов'язковості; окреслено сукупність лівобічних і правобічних актантних позицій, зумовлених валентною специфікою відприкметникових вербалізацій.

Ключові слова: транспозиція, транспозит, вербалізація, вербалізація, валентність, обов'язковий актант, факультативний актант.

Ірина Мельник. *Транспозиция и валентный потенциал глагольных синтаксических транспозитов, образованных от имен прилагательных.*

Определены особенности синтаксической вербализации имен прилагательных, а также специфика вторичной валентности отаъективных синтаксических транспозитов на фоне первичности валентности глагола, охарактеризованы валентные типы вторичных синтаксических единиц в соответствии с их семантическим разнообразием, распределены зависимые субстантивные компоненты в соответствии с их семантической обязательностью/факультативностью, очерчена совокупность левосторонних и правосторонних актантных позиций, обусловленных валентной спецификой отаъективных вербализатов.

Ключевые слова: транспозиция, транспозит, вербализация, вербалізація, валентность, обязательный актант, факультативный актант.

Iryna Melnyk. *Transposition and valence potential of adjectivized verbal syntactic transpozits.*

The article deals with the peculiarities of adjectivized syntactic verbalization. The specificity of valency derivation of adjectivized syntactic transpozits are clarified against the non-derivation of valency of verb. The valent types of derived syntactic units are characterized according to its semantic varieties. Dependent nouns components are distributed according to their semantic necessity/optionality. The totality of left-sided and right-sided positions of actants, conditioned by the valent specificity of adjectivized verbalizats, are outlined.

Key words: transposition, transpozit, verbalization, verbalizats, valance, obligatory actant, optional actant.

Транспозиція, або функційна транспозиція, сигналізує про перехід слова (чи основи слова) з однієї частини мови до іншої або його використання у функції іншої частини мови. Традиційно розрізняють два ступені транспозиції: 1) неповна, або синтаксична, за якої змінюється тільки синтаксична позиція вихідної одиниці без зміни її морфологічної належності до відповідної частини мови; 2) повна, або морфологічна, за якої утворюється слово іншої частини мови [3, с. 519]. Транспозицію засвідчено в межах основних лексико-граматичних класів слів: іменників, прикметників, дієслів, прислівників та числівників. Залежно від частини мови, в яку переходить слово, вирізняють субстантивацію, вербалізацію, ад'єктивацію, адвербіалізацію. Перехід слів інших частин мови в семантико-граматичний клас дієслів називають вербалізацією. І. Р. Вихованець пропонує розрізняти три ступені такого переходу: синтаксичний, або функційний, морфологічний і семантичний [2, с. 26–28]. Позицію присудка функційно можуть заступати прикметники, іменники, числівники та прислівники. „Вербалізація всіх вихідних частин мови типово представлена синтаксичним ступенем їх переходу. Морфологізації частково зазнають тільки вербалізовані іменники та прикметники. Семантичний ступінь переходу в неповному вияві властивий лише деяким вербалізованим прикметникам” [2, с. 233–294].

Синтаксичний ступінь відприкметникової вербалізації являє собою початкову площину, якій властива велика позиційна рухливість слів та їхнє семантико-синтаксичне варіювання. Зміна первинної, означальної, формально-синтаксичної позиції прикметників на вторинну, присудкову, засвідчує їхнє переміщення із власне-прикметникового у власне-дієслівне функціонування та сигналізує про визначальну роль синтаксичних чинників у визначенні частиномовної належності слів.

У наукових студіях І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, А. П. Гриценка, І. А. Пасічника, О. М. Пешковського, М. Я. Плющ, В. А. Тимкової та ін., присвячених вторинним функціям

прикметників, в основному акцентовано увагу на особливостях їхнього використання у присудковій позиції, а також наголошено на похідному характері їхньої валентності. Очевидність такої похідності, на наш погляд, не вимагає доказів, а стимулює до систематизації накопичуваного фактичного матеріалу. Це дасть змогу цілісно представити валентний потенціал відприкметникових дієслівних синтаксичних транспозитів, акцентуючи увагу на похідності, вторинності, їхньої валентності, та тлі непохідності, первинності, валентності дієслова як центрального носія предикатної ознаки. Цим і зумовлено **актуальність** нашої праці, **метою** якої є комплексний аналіз транспонованих до сфери дієслова прикметникових компонентів, виявлення їхньої граматичної специфіки, явищ актантної деривації, пов'язаної з валентним потенціалом похідних синтаксичних одиниць. Для досягнення поставленої мети ставимо перед собою такі **завдання**: 1) визначити особливості відприкметникової синтаксичної вербалізації, якою зумовлено посилення вияву валентного потенціалу транспонованих компонентів; 2) з'ясувати специфіку похідності валентності відприкметникових синтаксичних транспозитів на тлі непохідності валентності дієслова; 3) схарактеризувати валентні типи похідних синтаксичних одиниць відповідно до їхнього семантичного розмаїття; 4) розподілити залежні іменникові компоненти відповідно до їхньої змістової обов'язковості / необов'язковості на облігаторні та факультативні; 5) окреслити сукупність лівобічних і правобічних актантних позицій, зумовлених валентною специфікою відприкметникових вербалізацій, і на цьому тлі висвітлити явище актантної деривації.

Прикметники набувають валентних спроможностей у зв'язку з дієсловом, у результаті переміщення в первинну для цього частиномовного класу предикативну позицію, яка, як відомо, для інших лексико-граматичних розрядів слів є вторинною, і в такий спосіб сигналізують про синтаксичний ступінь транспозиції як своєрідний вияв явища асиметрії в мові. З-поміж усіх синтаксичних вербалізацій саме відприкметниковий різновид бере найактивнішу участь у поповненні лексико-граматичного класу дієслів [2, с. 293], що, очевидно, стало підґрунтям для реалізації їхнього найбільшого валентного потенціалу і пов'язаних з ним явищ актантної деривації серед похідних синтаксичних одиниць.

Прикметник, який функціонує в присудковій позиції, Л. Теньєр називає „структурним еквівалентом дієслова” [9, с. 170]. Синтаксичного переходу у сферу дієслова звичайно зазнають предикатні прикметники із семантикою „статичної характеристики суб'єкта або ознаки чи властивості предмета на основі порівняння” [7, с. 86]. У формально-синтаксичній структурі речення синтаксичний перехід прикметника в дієслівну сферу зреалізовано аналітично. Аналітична синтаксична морфема-зв'язка *бути* сигналізує про реальність існування, наявність у предмета ознаки, вираженої синтаксично вербалізованим прикметником, і представляє „присудок у всій парадигмі, властивій дієслову у формах дійсного, умовного і наказового способів та всіх часів дійсного способу” [7, с. 87], наприклад: *Забарвлення гриба жовтогаряче або сіро-жовте...* („Атлас тварин і рослин України”); *Брат був високий* (О. Гончар); *Та хіба ними (сироїжками – І. М.) ситий будеш?* (В. Малик); *Який блискучий науковець був би з нього* („Не відлюбив свою тривогу ранню...”); *Будь навіки мені незвичайним* (Л. Костенко).

Інші морфема-напівзв'язки, серед яких найуживаніші – *ставати / стати, робитися / зробитися*, засвідчують становлення у предмета певної ознаки або набуття ним певного якісного стану, пор.: *(Вечір – І. М.) ставав кольоровий, сизо-синій, теплий, як кожух...* (У. Самчук) і *...язик затерп, став чужий...* (В. Малик); *Володько < ... > робився поважним* (У. Самчук) і *Острог < ... > зробився туманно-молочним...* (М. Вінграновський). Відзначаємо, що для цих напівморфем-зв'язок, крім способово-часових дієслівних категорій, характерна також видова диференціація. Прикметникова форма, поєднуючись з морфемою-зв'язкою *бути*, рідше з іншими морфемами-напівзв'язками, набуває синтаксичного статусу дієслова і цим засвідчує категорійну трансформацію та зміщення свого функційного діапазону.

Відприкметникові синтаксичні вербалізати у формально-синтаксичній структурі двоскладного речення виконують роль присудка, що разом із підметом перебуває у предикативному зв'язку, який зреалізовано між головними членами речення у формі координації. Остання поєднує в собі форми керування і узгодження: присудок суворо регламентує форму підмета, який представлений у початковій формі – називному відмінку, – з одного боку, а підмет визначає форми роду, числа та особи присудка – з другого боку: *Природа Криму дивовижна!* („Атлас тварин і рослин України”);

Усі наливаїківці були чомусь мокрі... (М. Вінграновський); *Коли буду я навіть сивою < ... > я для тебе буду красивою ...* (Л. Костенко).

Відприкметниковий синтаксичний вербалізація у семантико-синтаксичній структурі елементарного речення функціонує в ролі предиката якості. Від його семантико-синтаксичної валентності залежить кількісний і якісний склад актантів, навіть актанта у функції суб'єкта, у простому семантично елементарному реченні. Валентні спроможності відприкметникових синтаксичних вербалізацій вмотивовано їхнім семантичним наповненням і присудковим уживанням. Для тих відприкметникових дієслівних транспозитів, які засвідчені у присудковій позиції як первинній формально-синтаксичній позиції, звичайно характерне збільшення валентного потенціалу, що не виходить поза межі трьох залежних актантних позицій: лівобічної суб'єктної позиції та двох правобічних позицій – об'єктної та адресатної або лівобічної суб'єктної позиції та двох правобічних об'єктних позицій, останні у свою чергу диференційовано на власне-об'єктні та об'єктні із семантикою обмеження [5, с. 24–25]. Характерно, що такий набір актантних позицій властивий лише незначній частині відприкметникових синтаксичних вербалізацій.

Глумачення валентності як системного семантико-синтаксичного явища передбачає вирізнення лівобічного і правобічного її різновидів, відповідно до яких виділено лівобічні та правобічні залежні іменникові компоненти [1, с. 79; 4, с. 62–63]. До лівобічних субстанційних компонентів належить актант у функції суб'єкта. Він є необхідним елементом семантико-синтаксичної структури речень з усіма семантичними типами предикатів, виняток становлять лише предикати з нульовою валентністю, у яких лівобічна актантна позиція лексично не виражена. Поєднання предиката тільки з одним актантом у функції суб'єкта засвідчує мінімальну актантну деривацію: *Дніпро шумить* (Л. Костенко); *Я не буду завжди молода* (Г. Чубач); *Червоні ягоди < ... > отруйні* („Атлас тварин і рослин України”). Правобічні іменникові компоненти, зумовлені семантико-синтаксичною валентністю предиката, поділяють на такі актанти: актант у функції об'єкта, актант у функції адресата, актант у функції інструменталія (знаряддя дії або засіб пересування) і актант у функції локатива (початковий пункт руху, шлях руху і кінцевий пункт руху) [1, с. 112–136]. Керувати лівобічним і такою кількістю правобічних іменникових компонентів здатні тільки дієслова руху: *Завод імпортує продукцію замовникові поїздом із Луцька до Польщі через Ягодин*. Сім обов'язкових актантів при предикатах дії засвідчують максимальний вияв актантної деривації дієслівних предикатів. Такий набір залежних компонентів у мовленні трапляється зрідка. На відміну від дієслівних предикатів предикати якості максимально відкривають три залежні позиції. Першу позицію заступає актант у функції суб'єкта якості. Другий актант виконує функцію об'єкта якості. Із третім актантом пов'язуємо функцію адресата якості. За виявом актантної деривації вони подібні до тривалентних дієслів, що реалізують своє значення також через суб'єктний, об'єктний і адресатний компоненти, пор.: *...не подав йому ніхто води* (Л. Костенко) і *Кому і що ми винні?* (Л. Костенко).

У семантико-синтаксичній структурі простого речення актант у функції суб'єкта розглядаємо як передбачуваний предикатом залежний компонент, виражений звичайно формою називного відмінка, що має обов'язковий вияв у мовленні: *Клімат Кримських гір помірно холодний* („Атлас тварин і рослин України”); *Святослав – поважний...* (В. Малик); *...цирульник був немолодий* (В. Шевчук). Двовалентні та тривалентні предикати якості, крім лівобічної позиції, яку заповнює актант у суб'єктній функції, відкривають правобічну позицію для актанта у функції об'єкта. Морфологічними репрезентантами останнього виступають прийменникові й безприйменникові непрямі відмінки. Актант у позиції об'єкта представлений у двох виявах: облігаторному і факультативному [8, с. 175–176]. Облігаторний об'єктний актант – семантично передбачуваний предикатом якості залежний компонент, що має обов'язковий вияв у мовленні, наприклад: *Психолог потрібен < ... > батькам ...* („Коментарі”); *Шкурка вичинки не варта* (Усна народна творчість). Факультативний об'єктний актант прогнозований також семантикою предиката якості, проте залежно від умов мовленнєвої комунікації його можна елімінувати, наприклад: *Коневі овес не тяжкий* (Усна народна творчість); *Марко < ... > міцний статуєю...* (Ю. Мушкетик). Вирізнення факультативного актанта пояснюємо тим, що частина предикатів, хоч і має „відкриті” позиції в своєму оточенні, за певних умов не потребує їхнього заповнення. Тільки деякі тривалентні предикати якості вимагають для реалізації своєї семантики, поряд із суб'єктним та об'єктним залежними компонентами, також адресатний елемент у формі давального відмінка: *Я вам*

два карбованці **винна** (М.Зарудний). Валентний потенціал відприкметникового синтаксичного вербалізата, здатного керувати давальним відмінком, передбачає наявність в елементарному з семантико-синтаксичного погляду простому реченні знахідного об'єктного і тісніший зв'язок останнього з опорним предикатом. На відміну від знахідного об'єкта давальному адресата притаманний напівсильний підрядний зв'язок, його форма – напівсильне керування.

Про тричленний розподіл актантів на облігаторні, факультативні та вільні поширювачі йдеться у студіях М. Д. Степанової та Г. Хельбіга [8, с. 175–179]. Облігаторні та факультативні актанти пов'язані з явищами актантної деривації, зумовлені валентним потенціалом, що закріплено в позиційній структурі предикатних компонентів, і тому їхню кількість і характер можна точно встановити, пор. [2, с. 139–142; 6, с. 208–219; 10, с. 139–161]. Вільні поширювачі не пов'язані з предикатом валентністю, кількісно не обмежені й тому в структурі кожного речення можуть вільно вилучатися або додаватися: *Вода сьогодні така приємна* (В. Симоненко); *Терен відомий в Україні понад дві тисячі років* (Г. Лозко); *Юність в інших завжди загадкова* (В. Симоненко).

Відприкметникові вербалізати формують два класи похідних синтаксичних одиниць. Перший клас утворюють двовалентні і тривалентні відприкметникові дієслівні синтаксичні транспозити. Характерно, що двовалентні аналізовані одиниці належать до поширенішої з кількісного погляду групи похідних синтаксичних утворень, ніж тривалентні. До двовалентних насамперед зараховуємо ті відприкметникові синтаксичні вербалізати, що здатні відкривати дві облігаторні семантико-синтаксичні позиції, з-поміж яких першу позицію заступає актант у функції суб'єкта, другу – актант у функції об'єкта. Двовалентні похідні одиниці переважно позначають активно-діяльні якості людей, визначають шанобливе ставлення до людини, її популярність або непопулярність, ступінь поширеності предмета, характеризують істоти, предмети у зв'язках з іншими істотами, предметами, мають значення відповідності або невідповідності предмета іншим предметам, вказують на ступінь його необхідності, корисності, шкідливості тощо, напр.: **адекватний, вартий, гідний, готовий, достойний, жадібний, здатний, змушений, корисний, невіддільний, невід'ємний, невідривний, необхідний, потрібний, поширений, прихильний, причетний, сполучний, спроможний, схильний, упевнений, шанований, шкідливий** і т. ін., наприклад: *Їй (Софії – І. М.) потрібний був чоловік ...* (Ю. Мушкетик); *... вона (Юзефа – І. М.) не варта ні одного волоска < ... > з Вашої рудої голови* (Р. Горак); *... фізика < ... > потрібна всім ...* („Фізика”); *... він (Славути – І. М.) до всього здатний ...* (В. Малик).

Відприкметникові дієслівні синтаксичні транспозити **багатий** (2-е знач.), **бідний** (5-е знач.), **вдалий** (3-є знач.), **вдатний** (1-е знач. відтінок), **вільний** (6-е, 12-е знач.), **вибагливий** (2-е знач.), **дотепний** (3-є знач.), **звичний** (4-е знач.), **згідний** (2-е знач.), **здібний** (2-е знач.), **знайомий** (2-е, 3-є знач.), **добрий** (1-е знач. відтінок), **ласий** (4-е знач.), **незвичний** (2-е знач.), **ненависний** (1-е знач., відтінок), **певний** (4-е знач.), **ситий** (1-е знач., відтінок), **суперечний** (2-е знач.), **скорий** (3-є знач.), **скупий** (2-е знач.), **спраглий** (4-е, 5-е знач.), **спритний** (2-е знач., відтінок), **стійкий**, **тривкий** (1-е знач., відтінок), **убогий** (3-є знач.), **уважний** (2-е знач.), **урожайний** (4-е знач.), **чутливий** (2-е, 3-є знач.), **щедрий** (1-е знач., відтінок, 3-є знач.) та ін. тільки в певних значеннях або відтинках значень здатні реалізувати свою валентність через два облігаторні актанти. Такий валентний потенціал їм властивий за умови, коли виражають активно-діяльні, морально-етичні, емоційно-психічні якості людей, фізичні особливості предметів, вказують на достатню або недостатню кількість чого-небудь в предметі, а також визначають відповідність або невідповідність предмета іншим предметам, наприклад: *Весна багата на квітки ...* (Усна народна творчість); *Він (хан – І. М.) злий на всіх: на себе, < ... > на урусів, на чорних клобуків, на погоду та на болячки ...* (В. Малик); *... Іван лишався до неї так само чуйний та уважний* (В. Шевчук); *... собор ще повен далекою музикою* (О. Гончар). Зміна семантики аналізованих відприкметникових дієслівних транспозитів зумовлює кількісні та якісні зміни характеру їхньої семантико-синтаксичної валентності: *Він (батько – І. М.) злий, як голодний вовк* (У. Самчук); *... хутір – багатий ...* (У. Самчук); – *Тату, будь уважний! Вдома тебе жде сім'я!* (О. Гончар).

До двовалентних також зараховуємо відприкметникові дієслівні синтаксичні транспозити **високий, блідий, досвідчений, дужий, компетентний, міцний, могутній, молодий, напористий, настійливий, обізнаний, оригінальний, повний, різноманітний, своєрідний, сильний, ситий, товстий, хворий, щирий** т. ін., які за певних контекстних умов

мають здатність до поєднання з одним облігаторним (суб'єктним) та одним факультативним (об'єктним) актантами, наприклад: ...*золота ханська пайза на шиї в Данила була, видно, їй справді йому важка*... (М. Вінграновський); ...*корона короля була для його голови замалою та затісною*... (М. Вінграновський); *А дід був великий простою своєю*... (В. Симоненко); ...*великий візир – тонкий помислом*... (Ю. Мушкетик).

Тривалентними насамперед вважаємо відприкметникові синтаксичні вербалізати **винний** (2-е знач.), **винуватий** (3-є знач.) із семантикою „який має борг”, що реалізують свій валентний потенціал через три облігаторні актанти: суб'єктний, об'єктний і адресатний, наприклад: *Вам ми винні нагороду!* (Леся Українка); *А що він винен (тобі – І.М.)?* (В. Симоненко).

До тривалентних зараховуємо похідні дієслівні синтаксичні одиниці **аналогічний, вдячний, відданий, відмінний, відомий, відповідний, вірний, завдячений, згідний, знаний, зобов'язаний, однаковий, подібний, популярний, солідарний, схожий, тотожний** т. ін., які звичайно вказують на відповідність або невідповідність предмета, істоти іншим предметам, істотам, характеризують людину в її зв'язках з іншими людьми, позначають її популярність або непопулярність, загальне визнання предмета, а також мають значення підпорядкування, залежності тощо. Вони реалізують свою семантику через три актанти: один актант у суб'єктній функції і два актанти у функції об'єкта, останні розчленовано на два різновиди: облігаторний (власне-об'єкт) і факультативний (об'єкт із семантикою обмеження). Факультативний актант у мовленні може мати необов'язковий вияв: *Віночок квітки рослини схожий (формою – І. М.) на жіночий черевичок* („Атлас тварин і рослин України”); ...*я буду вірний тобі (душею і тілом – І. М.)*... (В. Малик); *Володько в душі вдячний батькові*... (У. Самчук); ...*замурзана зачіплянська гвардія <...> віддана студентові безоглядно*... (О. Гончар).

Тривалентними, на нашу думку, є також відприкметникові синтаксичні вербалізати на позначення загальної оцінки – позитивної або негативної, характеристики предмета з погляду доступності та використання, а також деяких інших ознак предметів, що реалізують своє значення через три актанти: один облігаторний у функції суб'єкта і два факультативні – об'єктний із семантикою уточнення та об'єктний із семантикою обмеження, останні вказують на межі вияву ознаки і в мовленні можуть мати імпліцитний вияв: **бридкий, гарний, голий, зручний, красивий, милий, огидний, приємний, своєрідний, симпатичний, славний, страшний, суттєвий, хороший, цікавий** т. ін., наприклад: *Водночас західні території Волині є привабливими для інвесторів* ... („Природа Західного Полісся та прилеглих територій”); *(Гук – І. М.) гарний з лиця*... (Ю. Мушкетик); *Він (Куліш) був чужим для нього* ... (О. Іваненко); *Читацька робота над образом Лободи <...> видається мені не тільки цікавою, а й повчальною* (І. Бокий). Зміна семантики цих похідних синтаксичних одиниць засвідчує різний вияв їхньої семантико-синтаксичної валентності: *Дош був гарний; (Сильвестр – І. М.) цікавий змалку був до всього* (П. Загребельний).

Другий клас представляють одновалентні відприкметникові синтаксичні вербалізати, що виявляють здатність до поєднання з одним облігаторним актантом – суб'єктним. Ядро цих похідних одиниць формують семантичні групи якісних прикметників, що найчастіше позначають: 1) фізичні та фізіологічні особливості людей: **здоровий, мертвий, чутливий** т. ін.; 2) схильність людини до певної дії або стану: **говіркий, злодійкуватий, мовчазний** тощо; 3) емоційно-психічний стан людини, її волю, темперамент: **веселий, вольовий, гнівний, холеричний** і под.; 4) вдачу, характер людини, її морально-етичні якості: **азартний, гордий, добрий** т. ін.; 5) вік, сімейний стан людини: **дорослий, зрілий, сімейний** тощо; 6) інтелектуальні спроможності людини: **ерудований, здібний, розумний** і под.; 7) матеріальний достаток людини: **багатий, бідний, злиденний** тощо; 8) зовнішні ознаки людини: **босий, лисий, моложавий, рум'яний** т. ін.; 9) деякі інші якості людини: **вільний, одинокий, самотній** і под; 10) фізичні і функціональні особливості тварин: **баский, брикливий, повзучий** т. ін.; 11) масть тварин: **буланий, гнідий, карий** тощо; 12) смакові особливості: **гіркий, кислий, терпкий** і под.; 13) ознаку, що сприймається органами слуху: **голосний, дзвінкий, тихий** т. ін.; 14) ознаку, яка сприймається нюхом: **ароматний, духмяний, приємний** тощо; 15) ознаку, що відчувається на дотик: **вогкий, гарячий, пекучий** тощо; 16) стосунок до простору, форму, відстань, вагу тощо: **близький,**

важкий, довгий і под.; 17) темпоральні характеристики: **архаїчний, давній, моментальний** і под.; 18) ознаку, що є наслідком дії: **вивітрілий, достиглий, мерзлий** тощо; 19) фізичні властивості предметів: **вологий, гнучкий, прозорий** і под.; 20) функціональні властивості предметів: **гулкий, заспокійливий, п'яний** тощо; 21) структурні властивості предметів: **густий, однорідний, складний** і под.; 22) цінність предметів: **виключний, відбірний, дешевий** тощо; 23) зовнішні ознаки предметів: **ажурний, виложистий, картатий** т. ін.; 24) наявність або відсутність кольору та його відтінків: **бежевий, голубий, темний** і под.; 25) вирізняльне значення: **грандіозний, єдиний, нісенітний** тощо; 26) деякі інші ознаки: **буквальний, загальний, реальний** т. ін., наприклад: *Небо в сутінь буває сірим* (В. Симоненко); *Їхні коні були худі, стомлені* (В. Малик); *Хліб був пахучий ..* (С. Скляренко); *Мої батьки ... були високими, статурними та вродливими* (В. Симоненко); – *А я багатий? – А ти багатий* (І. Пільгук). Відприкметникові синтаксичні вербалізати, семантикою яких прогнозовано лише один облігаторний актант, утворюють найпоширенішу з кількісного погляду групу похідних дієслівних синтаксичних одиниць. На наш погляд, їх необхідно кваліфікувати як відприкметникові дієслівні синтаксичні транспозити з мінімальним виявом актантної деривації. Для зазначеного класу аналізованих предикатних компонентів присудкову позицію визначаємо як нетипову, вторинну. Первинною для виразників статичної (непроцесуальної, атемпоральної) ознаки предмета є присубстантивна (атрибутивна) функція.

Отже, валентність відприкметникових дієслівних синтаксичних транспозитів має похідний характер. Її розглянуто та тлі валентності дієслова як центрального носія предикатної ознаки. Переміщення прикметників у первинну для дієслова предикативну позицію засвідчує синтаксичний ступінь вербалізації і сприяє вияву їхньої валентної специфіки. Валентний потенціал відприкметникових дієслівних транспозитів зумовлено відповідно їхнім семантичним наповненням і належністю до первинної / вторинної предикативної функції, що дає підстави констатувати: одновалентних відприкметникових вербалізаторів, для яких присудкову позицію кваліфіковано як вторинну, у граматичній структурі української мови абсолютна більшість, їм властива різноманітніша семантика, ніж дво-тривалентним аналізованим типам. Одновалентні відприкметникові дієслівні синтаксичні транспозити належать до похідних синтаксичних одиниць з мінімальним виявом актантної деривації. Максимальний вияв актантної деривації властивий тривалентним відприкметниковим синтаксичним вербалізатам.

Література

1. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1992. – 222 с.
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : академ. граматики укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська; За ред. І. Вихованця. – К. : Унів. вид-во „Пulьсари”, 2004. – 400 с.
3. Гак В. Г. Транспозиція / В. Г. Гак // Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 519.
4. Масицька Т. Є. Граматична структура дієслівної валентності / Т. Є. Масицька. – Луцьк : Ред.-вид. відд. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1998. – 208 с.
5. Пасічник І. А. Категорія валентності предикативних прикметників / І. А. Пасічник. – Луцьк : РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – 184 с.
6. Пługнян В. А. Общая морфология: Введение в проблематику / В. А. Пługнян. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 383 с.
7. Плющ М. Я. Синтаксична транспозиція відмінкових форм прикметника у предикативній позиції / М. Я. Плющ // Наук. часопис нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексики української мови : [зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ]. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 7. – С. 86–90.
8. Степанова М. Д. Части речи и проблема валентности в современном немецком языке / М. Д. Степанова, Г. Хельбиг. – М. : Высш. шк., 1978. – 258 с.
9. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Л. Теньер. – М. : Прогресс, 1988. – 654 с.
10. Чейф У. Л. Значение и структура языка / У. Л. Чейф. – М. : Прогресс, 1975. – 482 с.